

Saltanattan Demokratik Türkiye'ye Kemalizm Tarihinin Ana Hatları

Georgiy A. Astahov, Çev. Hazal Yalın

İstanbul, İthaki Yayınevi, 2022, 171 sayfa, ISBN: 978-625-8327-22-9.

Necmi ÇELİK*

Saltanattan Demokratik Türkiye'ye Kemalizm Tarihinin Ana Hatları, Yazar Georgiy A. Astahov tarafından kaleme alınan bir kitaptır. Kitap, Türkiye'nin modern tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Kemalizmi ele almaktadır. Astahov'un kitabı, saltanat döneminden Cumhuriyet'in ilanına, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel evriminin ana hatlarını sunmayı amaçlamaktadır. Kemalizin ortaya çıkışı, Atatürk'ün liderliği ve reformları, laiklik, ulusçuluk, modernleşme ve demokrasi gibi temel kavramlar kitapta incelenen konular arasında yer alır.

Kitap, Türkiye'nin yakın tarihini anlamak isteyen okuyuculara, Kemalizin gelişim sürecini ve ideolojinin etkisini anlatan bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Yazarın araştırmalarına ve analizlerine dayanan kitap, Kemalizin Türk toplumunda ve siyasetinde nasıl kök saldığını anlamak isteyenler için bir kaynak olabilir.

Astahov, kitap boyunca Kemalizin gelişim sürecini izleyerek, siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümleri detaylı bir şekilde inceler. Kemalizin, Türk toplumu ve siyaseti üzerindeki etkisini değerlendirirken, bu ideolojinin Türkiye'nin demokratik dönüşümüne nasıl katkıda bulunduğunu da açıklar. Kitap, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel evrimini anlamak isteyenler için genel bir bakış sunarken, Kemalizin ideolojik temellerini ve uygulanışını incelemektedir. İmgelemeleri bol, dili akademik dilden ziyade halk diline yakındır ve bu yönüyle okuru sıkmayan bir eserdir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Samsun, necmi.clk@hotmail.com

Eser toplamda 11 bölüme ayrılmıştır. Fakat biz kitabı 2 bölümde inceleyeceğiz. 1. bölümde Millî Mücadele yıllarından bahsedilmiştir. Bu bölümün bize anlatmak istediği, dönemin meclis hayatı, Ankara'nın görünümü ve Rus-Türk ilişkileridir. Buna göre yazar, Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusyası'nın Türklerin gözünde bambaşka algılandığından bahsetmiştir. Yazarın imgelemesine göre Boğazların hayalini kuran Çarlık'tan, Kapitülasyonlardan, borçlardan hatta bazı topraklarından vazgeçen Yeni Rusya'nın farkı, gerek Türk vatandaşlarınca gerekse mecliste anlaşılmıştır. İki ülke de ortak amaç uğruna iş birliğine gitmiştir; bu ortak amaç, emperyalizmi yenmektir. Bu bağlamda meclis yapısına bakıldığında Rusya'daki komünistler gibi Ankara'da da Türkiye Komünist Partisi'nin varlığını görmekteyiz. Sadece bir komiteye sahip olan bu parti, haftalık *Yeni Hayat* gazetesini yayımlamaktaydı. Fakat bu partinin iktidar üstünde hiçbir etkisinin olmadığı, yazar tarafından fark edilmiştir. Hatta bu dönemde mecliste etkin role sahip olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun ağırlığını koymasıyla meclis hayatında yavaş yavaş partileşmelerin izleri görülmüştür. Bunun üzerine bu gruba karşı çıkan, İkinci Grup ismini verdiğimiz muhalifler türemiştir. Bu grubun sayıları yaklaşık olarak 70 kişiyi bulmaktaydı ve ideolojik olarak her ne kadar kendilerine *Batıcı* deseler de grubun *muhafazakâr* ve *dinci* oldukları fark edilmişti. Yazar tarafından bu grup olumlu karşılanmamıştır. Bu noktada kendine has, başkansız, yürütme ve yasamanın mecliste cisimleştiği bir cumhuriyetin varlığından söz edebiliriz.

Rus diplomatın Ankara ve Türk toplumu için çizdiği portre şu şekildedir:

“Çölü andıran tuzlu bir plato. Türkler hoşgörülü insanlar, bir Avrupalı geldiğinde ve ona üstten, kibirli konuşmadığı sürece keyifli bir şekilde sohbet eder ve misafirperverlik gösterir. Halkının eğitim seviyesinin ne kadar düşük olduğundan, tıbbi hizmetlerin özellikle uzak köylerde olmadığından, fabrikaların, demir yollarının ve kara yollarının zayıflığının hayatlarına ne denli etki ettiğini anlatmaktan çekinmezler. Batılıların düşündüğü üzere Türkler peçe takmazlar, kadınları esmer güzel yüzlerini gösterirler. Bu çorak arazide hayvancılık ilkel düzeyde. Koyun peyniri ve çökelek yaygın ama onları da kendileri için yaparlar, buranın sütçülüğü bundan ibaret. Tarım ise yaygın. İşlenmiş bir bağ-bahçe görmek neredeyse mümkün değil. Atölyelerden ve değirmenlerden bahsetmeye ise hiç gerek yok. Çıplak, kaba taşlardan yapılmış ve çamurla sıvanmış alçak evlerden oluşan küçük köyler var. Bu ıssız köyler ise kendi hayatlarını yaşıyor. Yok hilafet makamıdır, Ankara siyasetidir pek konuşulmaz. Başlıca konuşulan konular ise hasat, pazar fiyatları, büyükbaş hayvanlardaki salgınlar. Önderlerden en çok kimi sevdiğini sorduğumda ise hep bir ağızdan Mustafa Kemal diyorlardı. Onun peşine İsmet Paşa, Kazım Paşa gibi ordu komutanlarının isimlerini sayıyorlardı. Sivil memurların isimleri neredeyse hiç duyulmuyordu, halk kendisini kurtaran ordu kumandanlarını sayıyorlardı, meclisteki siyasi çatışmalardan uzaklardı. Enver

Paşa'dan ise tek kelime bahsedilmiyordu. Padişahlık konusunda ise padişahlık makamını destekleyenler de vardı desteklemeyenler de. Destekleyenlerin argümanı ise genellikle 'Esaret altındaki padişah ne yapabiliirdi ki, onu da zorladılar' şeklinde oluyordu. Desteklemeyenler ise 'Padişahı sadece sarıklı mollalar ister' diye bir argüman ortaya koymuştu. Netice olarak bakıldığında ordu, şehir burjuvazisi ve entelektüel topluluk padişahı istemiyordu, köylüler ise tereddüt içerisindeydi.'" (s. 42-47)

Yazar, Kürtler ve Çerkezler hakkında da yorum yapmıştır. Yazara göre Kürt toplumunun pek çoğu Millî Hareket'e katılmamışlar, hatta tam tersine TBMM'ye karşı İngiliz desteği alarak isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Yine yazara göre Kürtlerde şeyhlik, ağalık gibi iktidar sahibi kimseler vardır, tarım yerine hayvancılık yaparlar, dağlarda ve verimsiz meralarda yaşarlar; Türkler ise hayvancılık yerine tarımı tercih ederek aşiret hayatını geride bırakmış, gelişkin devletlilik duygusuna sahip bir halktır. Türk arabacıların Kürt köylerinde konaklamak yerine 10-20 km ileriye gitmeyi tercih ettiklerinden bahsedilmiştir. İç Anadolu'daki pek çok Kürt köyünün ise vadilerde kurulduğundan, Millî Hareket'e katılmaktan kaçınınsalar da sakin bir hayat sürdürdüklerinden söz edilmiştir.

Çerkezlerin ise Millî Hareket'te ayrı bir rolü olduğundan bahsedilmiştir. Millî Mücadele başladığında Yunanlara karşı mücadeleye girişen ilk yurtsever çeteler Çerkezlerden oluşmaktadır. Bu çetelerin başında da Ethem, Eşref, Mehmet Ali gibi Çerkez beyleri vardır. Ama bu hareket, gerillalıktan çıkıp iç savaş eğilimi taşımaya başlamıştır. Bundan dolayı Mustafa Kemal, çeteleri dağıtıp düzenli orduya geçme teşebbüsüne girişince bazı çeteler bundan uzaklaşmış, bazıları da isyana girişmiş, sonra da Yunan saflarına katılmışlardır. Fakat bu söylenenler tüm Çerkezleri kapsamamaktadır. Pek çok Çerkez, Ankara'ya sadık kalmıştır. Ordunun içinde ve önemli mevkilerde Çerkezler görev almıştır.

Astahov, saltanatın kaldırılmasını da yakından görmüştür. Astahov'un anlattığına göre Sadrazam Tevfik Paşa Lozan'a katılmak üzere bir heyet göndermek istediğini TBMM'ye telgrafla bildirmiş, bunun üzerine 30 Ekim 1922'de mecliste saltanatın kaldırılmasına dair görüşmeler başlamıştır. Astahov'un deyiimi ile "Yıldız Sarayı'nın ruhsuz bedenine kavak kazığı" saplanmıştı. Mustafa Kemal'in ve I. Grubun esas isteği ise direkt olarak Osmanlı hanedanlığını ortadan kaldırmaktır. Lakin ilk aşamada, 1 Kasım'da sadece İstanbul hükûmeti yok sayılmış ve hilafet makamına TBMM tarafından Osmanlı hanedan üyelerinden bir üyesini atamakla yetinilmiştir.

Astahov, İzmir İktisat Kongresine de katılarak ortamı gözlemlemiş ve eserde kongrenin genel havasından da bahsetmiştir. Astahov'un aktardığına göre İktisat Kongresi zor şartlar altında toplanmıştır. İstanbul ve Musul henüz işgal altındadır, üstelik İzmir Körfezi'nde İtilaf Devletlerinin donanmalarından birkaç parça durmaktadır fakat buna rağmen eski incir

fabrikasında toplanmışlardır. Kongrede temelde beş farklı sınıfın varlığından söz edilmektedir. Bu sınıflar; işçi temsilcileri, sanayi temsilcileri, tarım temsilcileri, banka temsilcileri, tüccarlar ve ticari-sınai ve mali teşkilatın temsilcileridir. İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un her bir sınıf için örgütlenme çağrısında bulunduğundan sık sık bahsedilmiştir. Mustafa Kemal'in *sabanın tüfeği yeneceği* tezinin üstünde durularak, kongrede üniformasını çıkarmış subaylardan bahsedilmiştir. Bahsi geçen sınıfların temsilcilerinin portreleri çizilerek detaylandırılmıştır. Yabancı sermayeye karşı yerli sermayenin nasıl kullanılacağına yol haritası çizilmiştir; İngiliz menşeli Wells kömürlerinin ithali yasaklanarak Zonguldak kömürlerinin kullanılması gibi. Kongrede aynı zamanda Sovyet sempatisi gözlere çarpmaktadır. Kongreye geç kalan Büyükelçi Semyon Aralov'u beklemek için kongreye 2 gün geç başlanmış, Sovyet heyeti gelince de ayakta dakikalarca alkışlanmıştır.

Astahov'un farkına vardığı bir diğer önemli şey ise Türkiye'de henüz bilinçli bir burjuvazi ve işçi sınıfının bulunmamasıdır. Bunun yanı sıra Astahov'un vurguladığı diğer husus, burjuvazinin tarihî misyonunu henüz yerine getirememiş olmasıdır. Buna göre burjuvazi ilk olarak feodalitenin işini bitirmeli ve millî bir sanayi yaratmalıdır. Dolayısıyla Halk Fırkası'nın feodalizmin yok edilmesi ve millî bir sanayinin kurulması için burjuvazi ve işçi sınıfını kendi içinde birleştirme sorumluluğu olduğunu Astahov belirtmiştir.

Astahov, Türk devrimini üç aşamada yorumlamıştır: Sultanı Avrupa'nın esareti altından kurtarma, Misak-ı Milli'de formüle edilen millî bağımsızlık mücadelesi ve zaferden sonra iktisadi hedefleri formüle etmek. İç siyasette ise mutlakiyetin tasfiyesi ve nihayetinde demokratik bir cumhuriyetin kurulması. Bu hedefler doğrultusunda sadece dış değil, iç cephede de yerli karşı devrimle mücadele edilmesi durumunda kalınmıştır. Neticede Cumhuriyet karşıtları ve hilafet yandaşları tasfiye edilerek İstiklal Mahkemesi kurulmuş, Astahov bunu *Türkiye'nin Çeka'sı*¹ diye adlandırmıştır. Ve "... değil 5 yıl öncesi, 1,5 yıl öncesinde bile böyle bir devrimin yapılmasına ve devasa boyuta gelmesine dair kimse kehanette bulunamaz" demiştir.

Kitabın 2. bölümü ise Cumhuriyet'in ilanından sonrasına ayrılmıştır. Ağırlıklı olarak Astahov'un Ziya Gökalp'ten duyduğu şekilde, *radikal ve gerici* olanlarla *liberal ve muhafazakârların* koalisyonlarından, mücadelelerinden ve Türkiye'nin ekonomik yapısından bahsedilmiştir. Örneğin; Gazeteci Ali Şükrü'nün 1923 baharında öldürülmesi üzerine I. Grubun II. Grubun üstüne baskı kurması ve II. Grubun nasıl ortadan kaldırıldığı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Osman Ağa, Ali Şükrü cinayetinin azmettiricisi olarak yakalanmış fakat teslim olmamış, bunun üzerine çatışma çıkmış ve Osman Ağa ölü olarak ele geçirilmiş, ibret-i âlem olsun diye Ankara sokaklarında gezdirilmiştir. Hükûmetin bu konuyla herhangi bir alakası olmadığı ortaya çıkınca, bu durum II. Grubun üstüne atılmıştır. Bunun üzerine birkaç gün sonra I. Grup seçim kararı

---

¹ Çeka: Sovyet Rusya'da karşı devrim ve sabotajla mücadele komisyonu.

arak II. Grubu hazırlıksız yakalamış, tüm listeler merkezde hazırlanarak seçime girilmiştir.

II. Grup tasfiye edildikten sonra geriye I. Grubun içerisindeki muhaliflerin tasfiye edilmesi kalmıştır. Rauf Bey'in "*Cumhuriyetin erken ve alelacele ilan edilmesine dair*" verdiği mülakat üstüne TBMM'de sert ve ateşli konuşmalar yapılarak Rauf Bey'in üstüne gidilmiştir. Lakin herhangi bir sonuç çıkmamış ve Rauf Bey, Halk Fırkası'nda kalmaya devam etmiştir. Bunu bir başarı olarak gören muhalif medya, Rauf Bey'le ortak görüş içerisinde bulunan Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi büyük paşaların isimlerini yayımlamışlardır. Bunun üzerine mecliste, *radikal ve gerici* grubun ezilmesinden sonra *liberal ve muhafazakârlar* arasında bir mücadele baş göstermiştir. O ezilen gruptaki radikaller liberallerin tarafında, gericiler ise muhafazakârların yanında saf tutmuşlardır.

Kitapta, Türkiye'yi yabancı kapitalistlerin ziyaretinden de bahsedilmiştir. Ağırlıklı olarak Fransızlar, Amerikalılar ve İtalyanlar Türkiye'ye gelmiş, her bir ülkenin temsilcileri Ankara'da bakanlarla konuşmalar yaparak Türkiye'yi kendileriyle dost olduğuna ikna etmeye ve Astahov'un tabiriyle "*Türkiye'yi kapitalizmin kucağına çekmeye*" çalışmışlardır. Kimileri kara yolları, kimileri demir yolları, kimileri de kibrit fabrikaları kurmak istemiştir. Fakat Türkiye'yi toptan ve perakende olarak satmaya niyeti olmayan Ankara'nın inadı kırılmamış, pek çok temsilci elleri boş hâlde ülkelerine geri dönmüştür.

Hilafetin kaldırılmasını da yakından takip eden Astahov, bu süreci, yazdığı makalelere de başvurarak açıklamıştır. Astahov'a göre devasa vakıf mülkleri (toprak, bina, arazi gibi) ruhban sınıfına aitti ve bunu devletin eline almasının en iyi yolu hilafet makamının ortadan kaldırılmasıydı. Böylelikle mart başında kararlılıkla bu da gerçekleştirildi. Türkiye, yarı sömürge olmaktan çıkıp devlet kapitalizmi eğilimine sahip, kendine yeterli bir millî burjuva devleti hâline gelmeyi hedefleyen devrimin yeni bir aşamasını simgeliyordu.

Bir diğer önemli konu olan aşar vergisine de kitapta yer verilmiştir. İlk olarak İzmir İktisat Kongresinde kaldırılması görüşülen aşar, yapılan muhalefetin neticesinde, Türkiye'nin henüz hazır olmadığı kanaatiyle 1925'e kadar ertelenmiş, sonuçta ortadan kaldırılmış ve köylünün sırtındaki yük alınarak üretimin artırılması ve pazarın genişlemesi amaçlanmıştır.

Rus diplomatın, Millî Mücadele dönemi Türkiye'si ve Cumhuriyet'in ilk yılları için yaptığı yorumlar ve gözlemler, yerli yerinde olmuştur. Eser, o dönemin Türkiye'sine Sovyetlerin gözüyle bakmak için okunabilir lakin tek başına yeterli gelmeyebilir. Bu eserle beraber Semyon İ. Aralov'un *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları* eseri okunursa, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı bakış açıları daha net anlaşılabilir.